

Т.У. Аляксеева (Віцебск)

ГІСТАРЫЧНАЯ ПРАЎДА АЛЕСЯ ПЕТРАШКЕВІЧА (НА МАТЭРЫЯЛЕ КНІГІ “ЗДРАПЕЖАНАЯ ЗЯМЛЯ”)

У беларускай драматургіі значнае месца адведзена адлюстраванню мінулага. Паказальная ў гэтым плане творчасць Алеся Петрашкевіча, якая з'яўляецца аб'ектам увагі шматлікіх даследчыкаў. С. Лаўшук, П. Васючэнка, Л. Савік, І. Цішчанка, М. Шаўлоўская неаднаразова звярталіся да разгляду спадчыны аўтара. Слушна выказваецца наконт яго твораў Патук Т.: “У п'есах цытуюцца сапраўдныя гістарычныя дакументы, там бруіць жывое жыццё. Вобразы Вітаўта і Каліноўскага, Астрожскага і Купалы, Мураўёва і Глінскага напісаны так рэалістычна, пераканаўча, жыццёва, што значна адрозніваюцца ад пэўных трафарэтаў. Яны не падобныя на ўласныя партрэты ў гістарычных падручніках –гэта людзі са сваімі перакананнямі, каштоўнасцямі, недахопамі” [1, с. 24]. У драмах і трагедыях Петрашкевіча назіраецца імкненне пракаменціраваць ход гістарычных падзей, аднак пры гэтым ён не адыходзіць ад фактаграфічнага матэрыялу. Сам пісьменнік сцвярджае так: “Мы дрэнна ведаем сваю гісторыю. Сапраўдную гісторыю ад нас хавалі і ў царскі, і ў савецкі час. Гістарычная праўда была нявыгадна. Для мяне як драматурга вельмі важна, каб людзі ўспрымалі сваю гісторыю эмацыянальна” [2, с. 7]. Ён заклапочаны лёсам дзяржавы, становішчам нашай краіны сярод іншых. Мастак слова заўсёды верны сваёй задуме: перадаць сапраўдныя факты.

У кнізе “Здрапежаная зямля” дэталёва апісваюцца шматлікія войны і паўстанні, самыя значныя і ўплывовыя фігуры, падкрэсліваюцца іх асноўныя рысы характару. Творы скампанаваны адпаведна храналагічнай паслядоўнасці. Удала падабраны назвы частак кніг: “Супрацьборства” і “Вынішчэнне”. У першай ідзе аповед пра часы Вялікага княства Літоўскага, калі гэтая дзяржава мела самастойнасць; а ў другой частцы разглядаюцца шматлікія войны на нашай зямлі, правядзенне палітыкі русіфікацыі, жорсткае панаванне Івана III, Васіля III, Аляксея Міхайлавіча, Пятра I, Кацярыны II.

Драматург часам ідэалізуе галоўных персанажаў, засяроджвае ўвагу на станоўчых якасцях чалавека. Усё гэта падпарадкавана адной мэце: раскрыць напружанае змаганне беларускага насельніцтва за волю і незалежнасць. З дакументальнай дакладнасцю пададзены ў кнізе вобразы Льва Сапегі, Кейстута, Тадэвуша Касцюшкі, Януша Радзівіла, Жыгімонта, Ягайлы, Івана Гальшанскага, Міхала Клеафаса Агінскага і многіх іншых.

Паўстанне Глінскага – самае буйное палітычнае выступленне на тэрыторыі беларускіх зямель пасля феадальнай вайны 30-х гадоў XV стагоддзя. Міхал Глінскі быў у свой час набліжаны да князя Аляксандра, лічыўся адукаваным, тонкім палітыкам. Адкрыта вёў барацьбу з ваяводам трокскім Янам Забярэзінскім, пачаў выступаць супраць Жыгімонта. Вядома, што з гэтай мэтай ён заручыўся падтрымкай Масковіі. Дэмарш Глінскага закончыўся няўдачай. У 1514 годзе пад Оршай гетман Астрожскі разбіў ушчэнт войскі ўсходніх суседзяў. Менавіта гэтыя падзеі ляглі ў аснову п'есы “Расплата за здраду”. Адчуваецца рэлігійнасць персанажаў, сляпая вера ў Бога. Петрашкевіч засяроджвае ўвагу на варожасці паміж Маскоўскім князем Іванам III і Аляксандрам–каралём Польшчы і ВКЛ. У творы пастаянна гучаць заклікі да змагання, да абароны Радзімы.

У п'есе “Час усё адкрые” галоўнымі героямі з'яўляюцца Януш Радзівіл – вялікі гетман ВКЛ, Аляксей Міхайлавіч – цар Русі, Ян Казімір – кароль Польшчы, Шарамецьёў – ваявода маскоўскі. Характарызуецца час занатавання шведска-ліцвінскай уніі. Януш Радзівіл жадае захаваць вольным ВКЛ, а само пагадненне са шведамі ўспрымае як часовую з'яву: “Прыйдзе час і ўсё адкрые людзям. І людзі зразумеюць, што Радзівілы са сваімі паплечнікамі ратавалі свой край, як маглі, ад поўнай загубы і спадзяваліся на лепшае” [3, с. 203]. Ілюструецца палітычная гульня Расіі з Рэччу Паспалітай. Думаецца, што дамінуючая ідэя кнігі “Здрапежаная зямля” Алеся Петрашкевіча заключаецца ў словах Януша Радзівіла: “Цывілізаваны свет запыніў дыханне і чакае, ці хопіць у насяленцаў падмандатнай тэрыторыі жадання, здольнасці мудрасці пераадолець вякамі прывітую памяркоўнасць, млявасць і абыякавасць да свайго далейшага лёсу і зрабіць вырашальны выбар – ці заставацца народам, нацыяй і вярнуцца да сваіх каранёў, ці запрадацца, а затым рассяцца і распыліцца паміж чужымі абрабаванымі прапітымі народамі на прасцягах той Азіёпы пад двухгаловым крумкачом” [3, с. 206]. Сапраўды, на працягу многіх стагоддзяў перад нашай краінай стаяла гэта дылема. Бацькаўшчына прайшла доўгі складаны шлях да свайго суверэнітэту, захавала сваю самабытнасць. Вялікая заслуга ў гэтым славурых барацьбітоў краіны, якія вялі за сабою народ.

Варта адзначыць, што Алеся Петрашкевіч ужывае вытрымкі з дакументаў, не перайначвае сапраўдныя факты гісторыі. Гэта дадае п'есам канкрэтыкі, большай насычанасці, шматфарбнасці, набліжае да тагачаснай атмасферы. Пра гэта сведчаць драмы “Каралеўска-царская пастка” (пра ўтварэнне Рэчы Паспалітай) і “Рупнасць дзяржаўцы” (пра прыняцце Статута ВКЛ).

Яскрава створаны тут вобраз Льва Сапегі – падканцлера ВКЛ, які жыве ў час рэфармацыі позняга гуманізму на тэрыторыі Беларусі. Вялікай заслугой яго было бачанне прычын палітычнага і культурнага заняпаду краіны. Гэта актыўная, дзейная асоба. Барацьба Сапегі з уніяй акрэслілася

ў працы над III-м Статутам, праз які праводзілася ідэя ўмацавання прававога парадку. Усе дзяржаўныя органы абавязаны былі дзейнічаць толькі ў адпаведнасці з законам.

Палітычныя інтрыгі паміж Кейстутам і Ягайлам апісвае драматург у трагедыі “Крыжовы шлях на Грунвальд”. Характэрна для твора частая змена падзей, месца дзеяння: Трокі, Мальбург, Крэва, Вільня, Гародня, Кракаў і іншыя. Петрашкевіча цікавіць матывацыя ўчынкаў герояў, іх асабістыя і грамадскія імкненні. Аб’яднанне Ягайлы і Вітаўта супраць Тэўтонскага ордэна аўтар лічыць лагічным і правільным дзеяннем.

Пісьменнік засяроджвае ўвагу не толькі на дзяржаўных справах сваіх персанажаў, а і на іх асабістых пачуццях. Прыкладам гэтаму з’яўляецца вобраз расійскай імператрыцы Кацярыны II у драме “Развітанне з Радзімай”. Гераіня прызнаецца: “У свеце няма нічога лепшага і больш прыстойнага, чым дружба і каханне; выключыць іх з жыцця – усё роўна, што пазбавіць свет сонечнага святла” [3, с. 210]. У творы раскрываецца яе тонкі разлік, востры розум, багаты жыццёвы досвед, веданне законаў, псіхалогіі. Удала раскрыты ў п’есе і герой вызваленчай барацьбы ў Амерыцы і паўстання 1794 года на Беларусі Тадэвуш Касцюшка.

Такім жа змагаром за волю паўстае і Кастусь Каліноўскі ў п’есе “Рыцар свабоды”. Драматург дакладна перадае атмасферу паўстання 1863 года, уводзіць у тэкст сам маніфест часовага ўрада Літвы і Беларусі, у якім насельніцтва заклікалася падняцца на ўзброеную барацьбу, жыхары аб’яўляліся раўнапраўнымі грамадзянамі незалежна ад нацыянальнасці і веравызнання. Галоўны герой выпісаны шчырым, мужным абаронцам правоў беларуса. У яго думках, дзеяннях прасочваецца паводзіны інтэлігентнага, выхаванага чалавека. Змагар вельмі спадзяецца на рэвалюцыйную дзейнасць, на выданне газеты “Мужыцкая праўда”. Яго словы гучаць як палымяныя заклікі, лозунгі: “Дзецюкі! Гэта барацьба святая, яна за цэласнасць распаласаваных тваіх земляў, за ўласнасць абяздоленых у сваёй Айчыне сыноў, святая кроў, гераічна пралітая за свабоду і роўнасць усіх вызнанняў, традыцый і мовы тваіх братоў!.. Няма часу марудзіць, нам нельга ўжо цягнуць далей” [3, с. 270]. Паралельна з развіццём грамадскіх падзей падаецца і любоўная лінія: каханне Кастуся і Марысі Ямант. Гэта сапраўды чыстыя і светлыя адносіны, узаемны клопат і давер. Дваццацішасцігадовы юнак выклікае захапленне і павагу нават у Мураўёва. Каліноўскага прыгаварыў ваенны суд да вышэйшай меры пакарання. Аднак Алесь Петрашкевіч сцвярджае, што герой усёроўна застаўся пераможцам, з годнасцю вытрымаў допыты, нават паспеў “прынізіць” ворага.

Падзеі Слуцкага паўстання, з’езда 14 лістапада 1920 года сталі матэрыялам для трагедыі “Апошні збройны чын”. Вядома, што кіравалі з’ездам беларускія эсэры, якіх падтрымлівала большасць дэлегатаў. На ім была абрана Беларуска-рада Случчыны на чале з У.М. Пракулевічам. Драматург аналізуе пралікі тагачаснага кіраўніцтва, негатыўнай з’явай пагаднення

паміж Расіяй і Польшчай (Рыжскі мірны дагавор) лічыць адыход тэрыторыі Заходняй Беларусі да Польшчы.

Гістарычная трагедыя “Наканавана быць Прарокам” А. Петрашкевіча раскрывае час барацьбы з беларускім нацыяналізмам. У 30-я гг. XX стагоддзя ідэя нацыянальнага Адраджэння аб’явілася крымінальнай. Творчая інтэлігенцыя, лепшыя дзяржаўныя дзеячы аказаліся ў засценках ДПУ. З дакументальнай дакладнасцю распавядаецца ў п’есе пра напружаны час у жыцці Я. Купалы, праўдзіва перадаецца жудасная атмасфера ў грамадстве. Апісаны ў творы і размовы героя з Я. Коласам і У. Ігнатоўскім. Відавочна, што хвалюе іх тагачасны рэжым, становішча народа. Усевалад Макаравіч падкрэслівае, што назіраецца генацыд супраць беларусаў: “Пачынаюць, як бачыце, з вынішчэння рыцараў Адраджэння. А іх яшчэ так нямнога... Так мала!” [3, с. 409]. Удала ўведзены ў мастацкую тканіну п’есы вершы і артыкулы класіка, што дапамагае найбольш глыбока ўсвядоміць асноўны накірунак ідэй Янкі Купалы. Як бачна, ён паўстае змагаром за самабытнасць беларусаў, нацыянальнае самавызначэнне. Відавочная яго павага да свайго этнасу, патрыятызм, непрымірымасць да нацыянальнага прыгнёту.

П’еса “Дагарэла свечачка” прысвечана аўтарам матулі, напісана як маналог беларускі. Падаецца плач нашай краіны па сваіх дзецях. Аўтар ілюструе перыяд эвакуацыі людзей пасля Чарнобыля з забруджаных тэрыторый. Згадваюцца такія гістарычныя перыяды, як улада Чырвонай Арміі, кіраўніцтва Сталіна, стварэнне калгасаў, Вялікая Айчынная вайна. Прысутнічае ў сюжэце твора і малітва галоўнай гераіні Марфы, якая не жадае развітвацца са сваім родным кутком. Гаспадыня запальвае сваю хату і кладзецца ў дамавіну. Гэтым учынкам пацвярджаецца яе няскоранасць лёсу, абставінам. Драматург пераконвае, што беларусаў не знішчыць.

Такім чынам, гістарычныя п’есы Алеся Петрашкевіча з кнігі “Здрапежаная зямля” маюць інфармацыйны змест, раскрываюць шырокую панараму тагачасных падзей, узнаўляюць фактаграфічныя матэрыялы, дапамагаюць усведамленню нацыянальнай годнасці, умацаванню беларускай самасвядомасці, характарызуюць рыцараў нацыянальнага руху. Пісьменнік звярнуў увагу на найбольш значныя паўстанні і войны XIV–XX стагоддзяў, выкарыстаў у сваіх трагедыях і драмах даследаванні вучоных у галіне гісторыі.

Літаратура

1. Патук, Т. Да юбілею Алеся Петрашкевіча / Т. Патук // Бібліятэка прапануе. – 2005. – № 2. – С. 24.
2. Петрашкевіч, А. Ці можна пагадзіцца з Шэкспірам? Тэма для невялікай аднаактоўкі, якую, магчыма, напіша драматург Алесь Петрашкевіч / А. Петрашкевіч; гутарыла Таццяна Падаляк // Звезда. – 29 красавіка. – 2000. – С. 7.
3. Петрашкевіч, А. Здрапежаная зямля / А. Петрашкевіч. – Мінск: УП “Тэхнапрынт”, 2003. – 448 с.